

Arhivska građa u funkciji ostvarivanja građanskih i ljudskih prava: iskustva arhiva tuzlanskog kantona

IZET ŠABOTIĆ, PH.D. SC. VANR. PROF.

Arhiv Tuzlanskog kantona- Filozofski fakultet Univerziteta u Tuzli, Ul. Dr. Fuada Idrizbegovića, 26, Tuzla, Bosna i Hercegovina
e-mail: sabota_tuzla@hotmail.com (BiH)

Archives in the Function of the Execution of Civil and Human Rights: Experiences of the Archives of Tuzla

ABSTRACT

The archive material is an indispensable part of the written cultural heritage, of which largely depends on the overall memory of society and community. Therefore it is necessary, in addition to adequate protection, to create adequate conditions for the use of archival materials in various applications. In addition to scientific and technical and cultural needs, today the archives are increasingly used as an important basis for the implementation of a number of democratic processes. Specifically, in a time of complex transition process in Bosnia and Herzegovina conducted for more than two decades, local archives became important centres for information, essential to the democratization of society. This role is particularly evident in the realization of various civil and human rights. At this level it is very interesting practice of the Archives of Tuzla Canton, which we want to introduce in this paper.

Key words: Archives of Tuzla Canton, archival material, human and civil rights, Bosnia and Herzegovina, access to information, users, archival legislation, the Law on Free Access to Information, e-information

Il materiale d'archivio come mezzo di rispetto dei diritti civili ed umani: esperienze dell'Archivio del Cantone di Tuzla

SINTESI

Il materiale d'archivio è una parte indispensabile del patrimonio culturale scritto, da cui dipende in gran parte la memoria complessiva della società e della comunità. Pertanto è necessario, oltre a una protezione adeguata, creare condizioni adeguate all'uso di materiali d'archivio in varie applicazioni. Oltre alle esigenze scientifiche, tecniche e culturali, oggi gli archivi sono sempre più utilizzati come una base importante per l'attuazione di una serie di processi democratici. In particolare, in un momento del complesso processo di transizione in Bosnia-Erzegovina condotto per più di due decenni, gli archivi locali divennero importanti centri di informazione, essenziali per la democratizzazione della società. Questo ruolo è particolarmente evidente nella realizzazione dei vari diritti civili e umani. A questo livello è molto interessante la pratica degli Archivi del Cantone di Tuzla, che si vogliono introdurre nel presente documento.

Parole chiave: Archivi del Cantone di Tuzla, materiale archivistico, diritti umani e civili, Bosnia-Erzegovina, accesso all'informazione, utenza, legislazione archivistica, Legge sul libero accesso all'informazione, informazione elettronica

Arhivsko gradivo v funkciji zagotavljanja državljskih in človekovih pravic: izkušnje Arhiva Tuzelskega Kantona

IZVLEČEK

Arhivsko gradivo predstavlja nezamenljiv del pisne kulturne dediščine, od katere je v veliki meri odvisen celoten spomin družbe in naroda. Zato je potrebno, poleg ustrezne zaščite, ustvariti ustrezne pogoje za uporabo arhivskega gradiva za različne namene. Poleg znanstveno-tehničnih in kulturnih potreb, se danes arhivsko gradivo vedno pogosteje uporablja kot pomembna osnova za izvajanje številnih demokratičnih procesov. V času zahtevnih tranzicijskih procesov, ki se v Bosni in Hercegovini odvijajo že več kot dve desetletji, so arhivi postali pomembni informacijski centri, nujno potrebni za demokratizacijo družbe. Ta vloga je še

Izet ŠABOTIĆ: Arhivska građa u funkciji ostvarivanja građanskih i ljudskih prava: iskustva arhiva tuzlanskog kantona, 127-136

posebej vidna pri uresničevanju različnih državljskih in človekovih pravic. Pri tem je zelo zanimiv primer prakse v Arhivu Tuzelskega kantona, ki ga predstavljamo v tem prispevku.

Ključne besede: Arhiv Tuzelskega kantona, arhivsko gradivo, človekove pravice, državljske pravice, Bosna in Hercegovina, dostop do informacij, uporabniki, arhivska zakonodaja, zakon o prostem dostopu do informacij, elektronske informacije

Arhivska građa u funkciji ostvarivanja građanskih i ljudskih prava: iskustva arhiva tuzlanskog kantona

ABSTRAKT

Arhivska građa čini nezamjenljiv dio pisane kulturne baštine, od koje u dobroj mjeri zavisi cjelokupno pamćenje društva i zajednice. Stoga je neophodno, pored adekvatne zaštite, stvoriti adekvatne uslove za korištenje arhivske građe u različite svrhe. Pored naučno-stručnih i kulturnih potreba, danas se arhivska građa sve više koristi kao važna osnova u provođenju brojnih demokratskih procesa. Naime, u vremenu složenih tranzicijskih procesa koji se u Bosni i Hercegovini odvijaju više od dvije decenije, arhivi su postali važni informacijski centri, neophodni demokratizaciji društva. Ta uloga je posebno vidljiva u procesu ostvarivanja raznovrsnih građanskih i ljudskih prava. Na tom planu veoma je zanimljiva praksa Arhiva Tuzlanskog kantona, koju želimo u ovom radu predstaviti.

Ključne riječi: Arhiv Tuzlanskog kantona, arhivska građa, ljudska i građanska prava, Bosna i Hercegovina, pristup informacijama, korisnici, arhivska legislativa, Zakon o slobodi pristupa informacijama, e-informacija

1 Uvodne naznake

Pristup arhivskoj građi predstavlja jednu od najznačajnijih funkcija i zadataka svakog arhiva. U zemljama u razvoju kakva je Bosna i Hercegovina ta funkcija je u znatnoj mjeri dobila na značaju u vremenu tranzicije, koja traje više od dvadeset godina. Korištenje arhivskih informacija podrazumijeva prije svega zadovoljenje brojnih intelektualnih (naučnih, stručnih i kulturnih), ali i ličnih potreba vezanih za ostvarivanje osnovnih građanskih i ljudskih prava. Ova potreba je išla usporedno sa širim globalizacijskim procesima koji su nametnuli potrebu obezbjeđenja brze, jednostavne i potpune informacije suvremenom čovjeku. Iz tih razloga se nameće veliki broj pitanja koja se tiču potreba obezbjeđenja optimalnih uslova za stavljanje arhivske informacije u funkciju.

Danas arhivi zauzimaju značajno mjesto u sistemu posjedovanja informacija neophodnih za zadovoljenje raznovrsnih potreba. Iz tih razloga, isti čine sve kako bi taj važan resurs, arhivsku informaciju učinili jednostavnom i dostupnom za brojne potrebe društva i pojedinca. Proces iznalaženja najjednostavnijih rješenja pristupu informacija je potreba odgovora na sve veći interes šire zajednice i pojedinca za arhivskom informacijom.

Segment korištenja arhivske građe u raznovrsne svrhe u vremenu tranzicije u Arhivu Tuzlanskog kantona značajno je dobio na intenzitetu. To je u dobroj mjeri promijenilo njegovu ulogu i funkciju. Oblast korištenja arhivske građe uređena je arhivskom legislativom, ali i brojnim drugim propisima koji bliže i najdirektnije uređuju oblast korištenja arhivske građe. Međutim, osim validne legislative neophodno je da arhivi stvore određene stručne, organizacione i tehničke pretpostavke za nesmetano korištenje arhivske građe u različite svrhe, što nije nimalo lagan posao.

Stepen otvorenosti i javnoga pristupa arhivskoj građi veoma je različit, on zavisi od različitih nacionalnih tradicija koji potiču iz historijskih iskustava i pravnih koncepata. Sloboda pristupa informacijama i arhivskoj građi nije tradicionalan predmet zakonodavstva. Zahtjev za pristupom arhivskim informacijama u širem smislu se povećao u zadnjim desetljećima, te je podstakao zakonodavstvo u mnogim državama. Tako je pristup informacijama, kao i pristup arhivskoj građi postao predmet javnog interesa i zakonodavstva (Semlić Rajh, 2007, str. 152).

Danas se u globalnom svijetu u praksi, prožimaju dva osnovna pitanja i načela pristupa arhivskim informacijama. Jedno se odnosi na neotuđivo pravo na pristup informacijama koje proističe iz odredaba međunarodnog zakonodavstva, počev od «Deklaracije o ljudskim pravima» iz avgusta 1789.

godine donesene u početnoj fazi Francuske građanske revolucije, pa preko brojnih drugih međunarodnih i nacionalnih pravnih akata, koji nedvosmisleno potvrđuju to pravo. S druge strane neočekivana posljedica povećanih prava pristupa arhivskoj građi dovela je do neizbježnog konflikta između principa otvorenog pristupa informacijama i principa zaštite ličnih podataka. Ova dva principa svoju osnovu crpe u zakonodavnim odredbama, a prenose je na pragmatično korisničko polje. Stoga je ovdje neophodno ukazati na neke osnovne karakteristike legislativnog uređenja ove važne oblasti.

2 Zakonodavna osnova i pristup informacijama

Pravo slobode informacija potiče iz samog koncepta univerzalnih ljudskih prava sagledanih kroz odredbe međunarodnih pravnih i društvenih akata, prenesenih na nacionalno polje djelovanja. Tako *Univerzalna deklaracija o arhivima* (2010) ističe «Slobodan pristup arhivskoj građi obogaćuje naše znanje o ljudskom društvu, promovira demokraciju, štiti prava građana i unapređuje kvalitet života» (Fetehagić, 2011, str. 143).

Načelo javnosti arhivske informacije je jedno od bitnih načela, koje ima dugu tradiciju započetu još u vrijeme spomenute Francuske revolucije. Od tada, pa sve do danas, različita su iskustva po pitanju slobode pristupa arhivskoj građi. Danas se s pravom postavlja pitanje koliko se u arhivskoj doktrini i praksi poklanja pažnje pitanju pristupa arhivskoj informaciji i koliko su to arhivi i arhivski djelatnici učinili kako bi zadovoljili potrebe i zahtjeve korisnika. Naime, praksa ukazuje da su na planu korištenja arhivskih informacija postojala i još uvijek postoje brojna ograničenja i limitiranost korisnika na pravo pristupa informacijama. Ta ograničenja u Bosni i Hercegovini su zakonske, ali i praktično - proceduralne naravi.

Arhivska djelatnost u Bosni i Hercegovini po pitanju pristupa arhivskim informacijama je prilično jednoobrazno uređena, poštivajući pri tome međunarodne pravne i društvene norme iz ove oblasti. Međutim, problemi nastaju u dosljednosti poštivanja i provedbe legislative u praksi. Legislativnu uređenost ove oblasti u okviru arhivske djelatnosti možemo posmatrati sa aspekta tretiranja iste kroz arhivsko zakonodavstvo i sa aspekta specijaliziranih, usko vezanih pravnih akata.

Danas postoji brojno zakonodavstvo koje se na posredan, ili pak, neposredan način tretira problematiku pristupa, odnosno korištenja arhivske građe. Propisi su doneseni na međunarodnoj razini (međunarodni pravni i društveni akti) i na nacionalnim razinama. Na međunarodnoj razini ne postoji izravan međunarodni pravni akt koji utvrđuje problematiku pristupa informacijama. Najbliže je ova problematika tretirana aktom Komiteta za kulturu Evropske unije iz 1996. godine, kao društvenom aktu, koji u nacrtu *Preporuke o dostupnosti arhivskoj građi* značajnije tretira ovu problematiku (Klasinc, 2010, str. 289).

U donesenom arhivskom zakonodavstvu, koje je u Bosni i Hercegovini višeslojno i heterogeno, ova problematika je nekako najjednoobraznije utvrđena. Ista je tretirana u setu propisa iz oblasti arhivske djelatnosti¹. Naime, u najvećem broju temeljnih propisa (na nivou države, entiteta i kantona) data je jedna univerzalna definicija «da pravo na korištenje arhivske građe imaju svi korisnici pod jednakim uslovima» (Zakon o arhivskoj građi i Arhivu Bosne i Hercegovine, 2001 čl. 14., Zakon o arhivskoj djelatnosti Tuzlanskog kantona, 2000, 2011, čl. 23, Zakon o arhivskoj djelatnosti Unsko-sanskog kantona, 1999). Ovdje je nekako napravljen mali izuzetak u definisanju ove problematike u odredbama *Zakona o arhivskoj djelatnosti Republike Srpske*, gdje se ističe »Slobodan je pristup javnoj arhivskoj građi u svim arhivima, koja je od svog nastanka namijenjena javnosti. Arhivska građa je pod jednakim uslovima dostupna svim ovlašćenim korisnicima» (Zakon o arhivskoj djelatnosti RS, 2008, čl. 44). Međutim, očita je činjenica da su odredbe arhivskog zakonodavstva u Bosni i Hercegovini po pitanju pristupa informacijama poprilično liberalne i sa aspekta demokratičnosti prihvatljive. Predmet korištenja je uglavnom arhivska građa javnog karaktera, te se kao takva može dati na korištenje u naučne i kulturne svrhe, te za ostvarivanje brojnih građanskih i ljudskih prava, što je i utvrđeno odredbama arhivskog zakonodavstva u Bosni i Hercegovini. Osnovno pravilo utvrđeno odredbama arhivskog zakonodavstva jeste «da se arhivska građa može nesmetano koristiti u naučne i druge svrhe 30 godina nakon njenog nastajanja». Međutim, u odredbama arhivskog zakonodavstva data je mogućnost

1. U Bosni i Hercegovini su doneseni arhivski propisi na nivou države (Zakon o arhivskoj građi i arhivu Bosne i Hercegovine, 2001), i entiteta (Zakon o arhivskoj građi i Arhivu Federacije, 2002, Zakon o arhivskoj građi i Arhivu RS, 2008), te na nivou kantona (Zakon o arhivskoj djelatnosti TK, 2000, 2011).

korištenja arhivske građe i prije navedenog roka. Ovo pravo je predviđeno u posebnim uslovima, i to: *ako je to interes države, te ako stvaralac arhivske građe nije ničim ograničio korištenje iste*. Važno je istaći da vremensko ograničenje korištenja arhivske građe nije limitirano za potrebe ostvarivanja ljudskih i građanskih prava, što je u skladu i sa spomenutom *Univerzalnom deklaracijom o arhivima*, ukoliko je to usklađeno sa ostalim pravnim i društvenim normama.

Arhivskim zakonodavstvom u oblasti pristupa arhivskoj građi uređene su i neke druge posebnosti, poput onih: da se arhivska građa ne može dati na korištenje dok je u fazi obrade, te da u isto vrijeme istu arhivsku građu ne može koristiti više korisnika. Naravno, arhivskim zakonodavstvom su utvrđene situacije u kojima se arhivska građa ne može dati na korištenje, i to u slučajevima: ako se korištenjem iste ugrožava interes države Bosne i Hercegovine, ugrožavaju interesi entiteta i kantona u Bosni i Hercegovini, nanosi šteta pravnim i fizičkim licima, ako se arhivska građa koristi protivno zahtjevima prijašnjeg vlasnika i stvaratelja, ako postoje indicije o zlouporabi, te ako je arhivska građa u obradi (*Zakon o arhivskoj građi i Arhivu Bosne i Hercegovine*, 2001, čl. 19). No i pored svega navedenog, možemo konstatirati da arhivsko zakonodavstvo u Bosni i Hercegovini daje sve neophodne pretpostavke za nesmetano korištenje arhivske građe u različite svrhe, pa i za potrebe ostvarivanja ljudskih i građanskih prava.

Na nacionalnim nivoima doneseno je više, kako posebnih, tako i posrednih propisa koji uređuju problematiku pristupa arhivskoj informaciji. Svakako najznačajniji među njima su: *Zakon o slobodi pristupa informacijama* (2000), *Zakon o zaštiti ličnih podataka* (2004), *Zakon o zaštiti tajnih podataka* (2005) i *Pravilnik o sigurnosti podataka* (2002). Ono što je karakteristično za navedene propise, jeste da isti pored toga što značajno uređuju oblasti korištenja informacija, međusobnom kolizijom u znatnoj mjeri usložnjavaju postupak pristupa arhivskoj informaciji. Tako *Zakon o slobodi pristupa informacijama* uglavnom tretira arhivske informacije koje imaju operativni javni karakter i u praksi se ova vrsta javne informacije koristi za ostvarivanje širokog spektra građanskih prava korisnika. No, postoje odredbe ovog Zakona koje usložnjavaju jednostavan pristup informacijama.

Slobodan pristup informacijama u svakoj demokratskoj zemlji se regulira posebnim zakonom. Važno je istaći da je Bosna i Hercegovina među prvim u regionu donijela *Zakon o slobodi pristupa informacijama*. Zakon je donesen na državnom i na entitetskim nivoima. Na taj način stvorene su sve pravne pretpostavke na planu ostvarivanja važnih ljudskih i građanskih prava. Čin donošenja ovog propisa značio je korak više u procesu demokratizacije bosanskohercegovačkog društva. Mada i pored toga što isti nije našao potpunu primjenu u praksi *Zakon o slobodi pristupa informacijama* se smatra osnovnom pretpostavkom izgradnje svakog demokratskog društva, koje bi organe i institucije vlasti i javnog sektora trebale da učine transparentnijim i odgovornijim prema javnosti. Istim je utvrđeno da pravo pristupa informacijama ima svako pravno i fizičko lice u skladu sa utvrđenom zakonskom procedurom. Međutim, ovim propisom u Bosni i Hercegovini nije omogućen bezrezervan i potpun pristup informacijama, već postoje i utvrđena ograničenja, i to u slijedećim slučajevima:

- kada se informacije odnose na djelokrug javnih organa, a saopštavanje istih bi nanijelo štetu javnoj sigurnosti, u procesu sprečavanja i otkrivanja kriminala, te kod zaštite postupaka donošenja odluka u javnom organu,
- kod povjerljivih i komercijalnih podataka, te
- kod zaštite privatnosti (*Zakon o slobodi pristupa informacijama u Federaciji Bosne i Hercegovine*, 2001, čl. 5, 6, 7 i 8., Fetahagić, 2011, str. 143).

No svakako, i pored određenih propusta i ograničenja *Zakon o slobodi pristupa informacijama* (2000) je u značajnoj mjeri doprinio bržem i sveobuhvatnijem ostvarivanju osnovnih građanskih i ljudskih prava u Bosni i Hercegovini, što je važna pretpostavka demokratizacije društva.

Zakon o zaštiti ličnih podataka (2004) i *Zakon o zaštiti tajnih informacija* (2005) u značajnoj mjeri ograničavaju pravo na informaciju korisniku. Otežavajuća okolnost u primjeni ovih propisa na planu slobode pristupa informacijama predstavlja neadekvatnost sredenosti i pripremljenosti arhivskih informacija za korištenje, što u mnogome utiče na ostvariv nivo i stepen poštivanja građanskih prava po ovoj osnovi.

Informacije lične provenijencije svakako treba posebno tretirati i zaštititi. To je urađeno i arhivskim zakonodavstvom u Bosni i Hercegovini, gdje je utvrđeno «da se informacije lične provenijencije

moгу koristiti od strane drugih lica tek 70 godina od nastanka ili 10 godina od smrti osobe na koju se podaci odnose». No postoje slučajevi kada se navedene informacije mogu i ranije koristiti od gore utvrđenog roka, i to ukoliko to dozvoli porodica umrle osobe, ili da se koriste podaci bez navođenja osobnih imena. S druge strane, *Zakon o zaštiti ličnih podataka* je izričit u svojim odredbama i traži potpunu zaštitu i kontrolu svih informacija koje bi na bilo koji način mogle ugroziti integritet i intimnost pojedinaca. Ovdje se radi o širokom krugu informacija, počev od medicinske, sudske, personalne i druge lične dokumentacije. Zakon naime, insistira na potpunoj garanciji tajnosti i sigurnosti ličnih podataka, što često stvara velike probleme u proceduri korištenja ovih informacija.

Arhivi ne raspoložu, ili pak, raspoložu malim brojem informacija koje imaju određenu tajnost. Ova problematika je okvirno utvrđena arhivskim zakonodavstvom, a precizno *Zakonom o zaštiti tajnih informacija*. Po osnovu odredaba ovog Zakona tajne informacije se ne mogu koristiti sve dotle dok se sa istih ne skine zaštita tajnosti. Zakonom je utvrđeno da zaštitu tajnosti skida isključivo nadležni državni organ koji je utvrdio tajnost. U bosanskohercegovačkoj arhivskoj praksi neznatan broj ovih dokumenata se čuva u arhivskim ustanovama, jer isti ostaju pohranjeni kod organa-stvaraoca i nakon zakonom utvrđenog roka od 30 godina. Pa stoga, ova vrsta problematike skoro je nezapažena u arhivima u Bosni i Hercegovini, pa tako i Arhivu Tuzlanskog kantona.

3 Arhivska građa Arhiva Tuzlanskog kantona u funkciji ostvarivanja građanskih i ljudskih prava

Arhivska građa pohranjena u arhivima ima značajnu ulogu u rješavanju brojnih ljudskih i građanskih prava. Ovo je posebno izraženo u oblasti rješavanja imovinsko-pravnih odnosa, povrata imovine oduzete u vremenu socijalizma, rješavanja problema iz radnih odnosa, ostvarenja prava na penziju/mirovinu, do rješavanja brojnih pitanja vezanih za kupoprodaju i nasljeđivanje nepokretnih dobara. Arhiv Tuzlanskog kantona u svom 60-to godišnjem radu preuzeo je značajnu građu upravno-pravne, sudske, te arhivske građe koja se odnosi na radne odnose², koja se najdirektnije odnosi na gore navedene pravne radnje vezane za ostvarivanje ljudskih i građanskih prava.

Arhiv TK, kao i svaka druga arhivska ustanova javnog karaktera, između ostalog ima za cilj pružiti tj. dati na korištenje svim zainteresiranim fizičkim i pravnim licima, bez ikakve diskriminacije, sve podatke koje se nalaze u pohranjenoj arhivskoj građi, izuzev one građe na kojoj postoji zabrana korištenja od strane njenog stvaraoca ili zbog drugih razloga definiranih zakonom (Fetahagić, 2007, str 333). U sistemu korištenja informacija pohranjenih u arhivskim fondovima i zbirka arhivisti zaduženi za suradnju sa korisnicima imaju profesionalni odnos, poštujući pri tom odredbe i načela međunarodnih pravnih i društvenih akata, te nacionalnog zakonodavstva, poput slijedećih: Opće deklaracije o pravima čovjeka (1948)³, Etičkog kodeksa arhivista (1996)⁴ i *Univerzalne deklaracije o arhivima* (2012), te odredbe nacionalnog zakonodavstva. U duhu naznačenih propisa Arhiv TK teži zahtjevima korisnika odgovoriti pravovremeno i sveobuhvatno. Međutim, moramo kazati da to nije uopće lagan posao. Ponajviše iz razloga što se Arhiv TK u vremenu tranzicije suočava sa pojavom sve većeg povećanja broja zahtjeva korisnika za informacijama pohranjenim u fondovima i zbirka Arhiva TK. Na tom planu, dodatni problem predstavlja mali procent sređenosti arhivskih fondova i zbirki⁵, te veoma skroman broj arhivskih izvršilaca na navedenim poslovima⁶.

Međutim, u posljednjih desetak godina Arhiv TK je upravo pitanju preuzimanja arhivske građe posvetio značajnu pažnju, te je u Arhiv preuzeto oko 200 novih fondova i zbirki, sa blizu 5.000 meta-ra dužnih arhivske građe. Tako da danas Arhiv TK raspoláže sa oko 420 fondova i zbirki i oko 11.000

2. Arhiv Tuzlanskog kantona je preuzeo ukupno oko 420 arhivskih fondova i zbirki, od kojih značajan broj istih posjeduje relevantne činjenice neophodne za rješavanje brojnih pitanja iz domena ostvarivanja građanskih i ljudskih prava. (Vidjeti više u: Šabotić, I., Hodžić, N., Isić, S. (2012). *Vodič kroz fondove i zbirke Arhiva Tuzlanskog kantona*. Tuzla: Arhiv Tuzlanskog kantona).

3. *Deklaraciju* je donijela Generalna skupština Ujedinjenih nacija 10. decembra 1948. godine.

4. *Etički kodeks arhivista* je usvojen od strane Međunarodnog arhivskog vijeća na XII Međunarodnom arhivskom kongresu održanom u Pekingu od 2. do 6. septembra 1996. godine.

5. Prema evidencijama Arhiva Tuzlanskog kantona procjenjuje se da stepen sređenosti arhivskih fondova i zbirki ne prelazi 50 odsto.

6. Na poslovima saradnje sa korisnicima u Arhivu Tuzlanskog kantona radi jedan izvršilac, koji je uz navedene poslove zadužen za rad biblioteke i čitaonice.

Izet ŠABOTIĆ: Arhivska građa u funkciji ostvarivanja građanskih i ljudskih prava: iskustva arhiva tuzlanskog kantona, 127-136

metara dužnih arhivske građe. Uslijed nedostatka arhivskog kadra Arhiv nije bio u mogućnosti pristupiti opsežnije poslu sređivanja arhivskih fondova i zbirki. To je svakako imalo odraza na rad sa korisnicima, kojih je evidentno sve više u vremenu tranzicije. Posebno je evidentno povećanje broja korisnika po pitanju ostvarivanja ljudskih i građanskih prava. Naime, u strukturi fondova i zbirki Arhiva TK dominiraju fondovi koji sadrže činjenice iz domena imovinsko-pravnih⁷ i radnih odnosa⁸, gdje je i najviše iskazan interes korisnika.

Zbog obimnosti i kompleksnosti fondova i zbirki na koje su se odnosili zahtjevi korisnika u postupku rješavanja zahtjeva korisnika značajan uticaj imala je registraturna sređenost i cjelovitost naznačenih fondova. To je znatno olakšalo licu zaduženom za rad sa korisnicima u pronalaženju traženih informacija i davanju pozitivnog odgovora. Prema dostupnim informacijama od 2001. do 2013. godine, najveći broj zahtjeva odnosio se na rješavanje spornih imovinsko-pravnih odnosa (negdje oko 60% od ukupnog broja zahtjeva), te pitanja iz oblasti radnih odnosa (negdje oko 20%)⁹. Dostupni podaci ukazuju da se broj zahtjeva korisnika za ostvarivanje građanskih i ljudskih prava iz godine u godinu povećavao, što se može vidjeti iz priložene tabele.

Tabela 1¹⁰

Godina	Podneseno zahtjeva	Pozitivno riješeno	Procent
2001	197	167	84,77
2002	313	278	88,81
2003	276	245	88,76
2004	347	311	89,62
2005	367	332	90,46
2006	398	348	87,43
2007	432	373	86,34
2008	443	376	84,87
2009	523	467	89,29
2010	511	472	92,36
2011	565	487	86,19
2012	598	512	85,61
2013	621	522	84,05

Podaci ukazuju da je broj zahtjeva iz oblasti rješavanja imovinsko-pravnih i radnih odnosa u Arhivu TK iz godine u godinu bio u stalnom porastu, te da je procent pozitivnih odgovora povoljan i pored toga što smo istakli činjenicu da su traženi podaci od strane korisnika dati iz značajnog broja neobrađenih arhivskih fondova i zbirki. Navedeno je posebno došlo do izražaja zbog činjenice dobre organizacije načinjene u Arhivu s ciljem stavljanja u korisničku funkciju što većeg broja činjenica pohranjenih u arhivskim fondovima i zbirka Arhiva TK. Pored navedenih podataka potrebno je istaći da su korisnici po pitanju ostvarivanja svojih građanskih prava u navedenom periodu izvršili više od hiljadu uvida u činjenice iz arhivskih fondova i zbirki Arhiva TK.

7. Ovdje je riječ o fondovima iz oblasti uprave i pravosuđe, koji čine i najobimniju građu u Arhivu TK. (Vidjeti više u: *Vodič kroz fondove i zbirke Arhiva Tuzlanskog kantona*).

8. U posljednjih nekoliko godina u Arhivu TK preuzeta su 44 fonda registratura u stečaju i likvidaciji, koji sadrže brojne činjenice iz oblasti radnih odnosa.

9. Iz evidencija Arhiva Tuzlanskog kantona.

10. Tabela je preuzeta iz evidencija Arhiva TK, a iste je sačinila Hatidža Fetahagić.

Imajući u vidu da na sudbinu arhivske informacije već duže vrijeme značajno utiče ubrzani razvoj informacijskih tehnologija, a s tim u vezi i značaj novih elektronskih nosača zapisa i on-line pristupa arhivskoj informaciji, Arhiv Tuzlanskog kantona je shodno svojim mogućnostima poduzeo brojne aktivnosti, kako bi se poboljšala korisnička funkcija Arhiva. Tako se ušlo u obradu i pripremu za korištenje značajnog broja najoperativnijih fondova. Radilo se na stvaranju mini e-baza onih fondova i zbirki čije činjenice su bile najtraženije od strane korisnika. Upravo ambijent novostvorenog suvremenog informacijskog okruženja u značajnoj mjeri je odredio upotrebnu funkciju arhivske informacije. Suvremeni nosači informacija dali su veliki doprinos boljem i jednostavnijem pristupu arhivskoj građi. No, ovdje je riječ o privremenom rješenju, jer informacijske tehnologije i suvremeni nosači informacija nisu sami sebi dovoljni, kako bi se poboljšao pristup arhivskoj informaciji, već je neophodno izgraditi valjan arhivsko-informacijski sistem, poštujući pri tome niz stručnih i zakonskih postupaka i normi. Na tom planu u Arhivu TK radilo se na izgradnji funkcionalnog sadržaja koji bi dao doprinos boljoj funkcionalnosti korisničke funkcije Arhiva.

Novi nosači informacija, pored toga što su omogućili jednostavniji i efikasniji pristup arhivskim informacijama i istu približili korisnicima, otvorili su i niz važnih pitanja na koje arhivska struka treba da da odgovore. Neka od tih pitanja vezana su za potrebu izgradnje i poštivanja validne zakonske regulative u postupku zaštite, upravljanja i korištenja arhivskih informacija, obezbjeđenja neophodnih finansijskih i kadrovskih pretpostavki za uspostavu arhivskog informacijskog sistema, gdje pristup arhivskim informacijama zauzima značajno mjesto, održivosti i stavljanje u funkciju arhivskog informacionog sistema za potrebe zaštite, upravljanja i korištenja arhivskih informacija i dr. Uspostava suvremenog informacijskog sistema treba biti važnim poticajem razvoja i unapređenja arhivske struke, posebno u segmentu pristupa arhivskim informacijama. Na ovaj način, informacijske tehnologije trebaju biti važan podsticaj ka uspostavi arhiva kao funkcionalnih ustanova neophodnih društvu i pojedincu.

Pozitivni efekti korištenja e-arhivske informacije vidljivi su posebno kad je riječ o stavljanju iste u funkciju za potrebe korisnika za ostvarivanje brojnih ljudskih i građanskih prava. Postojanje e-arhivske baze informacija utiče na pojednostavljenje postupka podnošenja i rješavanja zahtjeva po pitanju korištenja činjenica pohranjenih u fondovima i zbirkama Arhiva TK. Jednostavniji i efikasniji pristup e-informacijama u značajnoj mjeri doprinosi i boljoj popularizaciji arhiva i arhivske djelatnosti u društvenoj zajednici. Efekti bi bili znatno bolji da se ovdje ne radi o ograničenom broju e-arhivskih informacija u odnosu na ukupan broj istih, tako da se danas u Arhivu TK mala količina arhivskih informacija može koristiti na suvremeni način. Taj segment je neophodno ubuduće značajno popraviti.

Opće prisutan problem na planu korištenja arhivske informacije u arhivima, jeste neprilagođenost arhiva za korisnike s posebnim potrebama, kao što su invalidi, slijepi osobe, osobe koje se otežano kreću. Arhivi nisu puno učinili kako bi olakšali pristup ovim osobama, stoga je jako prihvatljivo za ovu vrstu korisnika korištenje arhivskih informacija elektronskim putem (Klasinc, 2010, str. 291). Osim što arhivi nisu prilagodljivi invalidnim osobama, ni obavještajna i naučno-informativna sredstva u arhivima nisu prilagodljiva slijepim i slabovidnim osobama, niti su arhivski djelatnici posebno educirani za potrebe ove vrste korisnika.

Svakako da su evidentne prednosti primjene novih tehnologija i novih nosača zapisa u arhivskoj djelatnosti, te se stoga postavlja pitanje u kolikoj su mjeri i na koji način te prednosti iskorištene. Posebno u oblasti poboljšanja korisničke funkcije Arhiva u ostvarivanju ljudskih i građanskih prava. Mišljenja smo da i pored velikih mogućnosti i prednosti, nove informacijske tehnologije nisu u cijelosti našle primjenu u arhivskoj djelatnosti, tako da su i rezultati na tom planu zasada skromni, posebno u arhivskim službama zemalja u razvoju.

Opće je poznato da arhivi imaju važnu ulogu čuvanja nacionalnog kulturnog blaga za buduće generacije i omogućavanje pristupa arhivskoj informaciji za korisnike. Oni čuvaju važne informacije kako za društvo i državu tako i za pojedince. Zato je veliki izazov ali i odgovornost sačuvati i učiniti dostupnom arhivsku informaciju. Tradicionalni način čuvanja i korištenja arhivske informacije ne može odgovoriti potrebama korisnika i zahtjevu modernog globalnog društva. Stoga danas moderne informacijske tehnologije daju nove, naprednije i bolje mogućnosti. Očekivanja korisnika arhivskih informacija primjenom novih tehnologija su znatno veća. Korisnici žele brz, efikasan i pojednostavljen pristup arhivskim informacijama. Vrijeme u pravom smislu riječi postaje bitan faktor, racionalna

potrošnja vremena jeste pozitivna stvar. Arhivi sve to moraju uzeti u obzir, te se moraju prilagoditi potrebama i očekivanjima korisnika i društva u cjelini. Ta prilagodljivost podrazumijeva veću primjenu informacijskih tehnologija u svim fazama rada arhiva, a posebno u oblasti korištenja arhivskih informacija. Samo na taj način arhivi mogu odgovoriti zahtjevima vremena, korisnika i struke.

Posebnu pažnju neophodno je posvetiti arhivskim informacionim sistemima (AIS). Programske mogućnosti ovih sistema su različite. Neki su prilagodljivi za opis određenih fondova i arhivske građe, nudeći pristup arhivskim informacijama parcijalno i ograničeno. No mogućnosti arhivskih informacionih sistema mogu ići i u pravcu generalnog opisa fondova i zbirke, serija, dosjea i dokumenata, čime se stvara veća i bolja mogućnost korištenja istih. Potpuniju funkciju arhivi i arhivska građa će imati stvaranjem tzv. e-arhiva, što nije konačno rješenje. Zato je potrebno iznaći rješenja koja nudi arhivski informacioni sistem, koji će arhivsku građu učiniti istovremeno izvjesnom, ali i bližom korisnicima, što podrazumijeva pojednostavljenje korištenja arhivskih informacija.

Stoga, Arhiv TK svoju buduću razvojnu strategiju zasniva između ostalog i na razvoju validnog arhivskog informacijskog sistema, koji daje brojne mogućnosti i prednosti, među kojima su najznačajnije slijedeće:

- mogućnost opisa arhivske informacije u jednom sistemu u jednoj hijerarhiji;
- mogućnost kontrole i opisa na papiru i digitalno u jednom sistemu;
- mogućnost opisa prema utvrđenim standardima (ISAD (G), ISAAR (CPF));
- prilagođenost unošenja podataka,
- mogućnost ubacivanja, čuvanja i pristupa digitalnih zapisa;
- korištenje dodatnih alata za ubacivanje sadržaja;
- mogućnost upravljanja svim djelatnostima arhiva, uključujući i rad sa korisnicima;
- mogućnost prezentiranja materijala u posjedu arhiva na internetu (Stürzlinger, 2010, str. 260-261).

Primjena ovakvih arhivskih informacijskih sistema značajno doprinosi unapređenju arhiva, i njegovih važnih komponenti kao što su zaštita, upravljanje i posebno korištenje arhivske građe.

Činjenica je da uvođenje i uspostavljanje uzajamnih arhivskih informacionih sistema na osnovu važećih međunarodnih stručnih standarda zahtijeva znatne organizacijske pripreme u smislu uspostavljanja i formaliziranja arhivskih stručnih procesa i stanja pojedinih arhivskih institucija (Isić, 2010, str. 256). Uspostava arhivskih informacionih sistema podrazumijeva obiman finansijski i organizacijski zahtjev. No, ukoliko arhivi žele da budu funkcionalne arhivske ustanove koje mogu odgovoriti zahtjevima vremena i korisnika, moraju ozbiljno računati na uspostavi arhivskih informacionih sistema. Arhiv TK ozbiljno razmišlja i računa na ovu važnu komponentu sopstvenog razvoja.

Sa sigurnošću možemo konstatirati da su e-arhivski zapisi i novi nosači informacija u znatnoj mjeri promijenili rad, ulogu i funkciju arhiva. Klasične metode zaštite, upravljanja i korištenja arhivskih informacija ne odgovaraju trendu i potrebama korisnika. Stoga se pred arhivskom strukom otvaraju brojna nova polja djelovanja i unapređenja vezana za uspostavu validnijih sistema korištenja arhivskih informacija. E-arhivska informacija u ovim okolnostima svakako dobija na značaju, njena funkcija je sve važnija. Ta važnost se ne ogleda samo u sadržaju informacija, već i kroz njenu pravnu i korisničku funkciju. Arhivi svakako trebaju iskoristiti svoju pravnu i stručnu poziciju posrednika između arhivske informacije i korisnika i učiniti sve kako bi se nove informacijske tehnologije stavile u funkciju poboljšanja ambijenta jednostavnijeg korištenja arhivske informacije.

Naravno u postupku primjene i stavljanja u funkciju arhivskih informacija, neophodno je koristiti se iskustvima biblioteka i informacijskih ustanova. Nove informacijske tehnologije daju mogućnost poboljšanja međusobnog komuniciranja, pa i komuniciranja sa korisnicima e-putem. Arhivi on-line dostupnošću građe dobijaju na značaju i funkciji, posebno što se sve više iskazuje interes korisnika za uslugama arhiva u razne svrhe, a posebno u svrhu ostvarivanja ljudskih i građanskih prava. Te prednosti Arhiv TK je prepoznao i shodno svojim mogućnostima iste koristi, sa željom da to u buduću bude intenzivnije.

4 Zaključna razmatranja

Arhivska građa čini važan dio pisane kulturne baštine svakog društva, od koje u dobroj mjeri zavisi očuvanje pamćenja društva i zajednice. Iz tih razloga, neophodno je pored adekvatne zaštite, stvoriti dobre uslove za korištenje arhivske građe u različite svrhe, a posebno u segmentu ostvarivanja građanskih i ljudskih prava. Naime, u vremenu globalizacije i tranzicije bosanskohercegovačkog društva, pored stručno-naučnih potreba, arhivska građa se sve više koristi kao važna osnova za provođenje brojnih demokratskih procesa. U vremenu složenih društvenih tranzicijskih procesa koji se u Bosni i Hercegovini odvijaju više od dvije decenije, arhivi su postali važni informacioni centri, koji pomažu jačanju započete demokratizacije društva. Ta uloga arhiva posebno je vidljiva u procesu ostvarivanja raznovrsnih građanskih i ljudskih prava. Na tom planu veoma je zanimljiva praksa Arhiva TK.

Segment korištenja arhivske građe, a posebno za potrebe ostvarivanja građanskih i ljudskih prava u vremenu tranzicije u Arhivu TK značajno je dobio na intenzitetu. To je u dobroj mjeri promijenilo njegovu funkciju i ulogu. Pitanje korištenja arhivske građe utvrđeno je i definisano međunarodnim pravnim i društvenim aktima, ustavnim rješenjima, arhivskim zakonodavstvom, te mnogim drugim propisima, među kojima poseban značaj ima *Zakon o slobodi pristupa informacijama*. Pored validne legislativne neophodno je bilo da Arhiv TK stvori stručne, organizacione i tehničke pretpostavke za nesmetano korištenje arhivske građe u ove svrhe, što nije bio nimalo lagan posao. Arhiv TK je na tom planu poduzeo brojne aktivnosti. Tako je značajan broj najoperativnijih fondova prioritarno obrađen i pripremljen za korištenje. Stvorene su značajne e-baze najoperativnije i najtraženije građe, napravljena funkcionalna organizacija rada sa korisnicima, prilagođeno i utvrđeno vrijeme korištenja arhivske građe, stvorene mogućnosti korištenja dijela arhivske građe e-putem, te niz drugih pozitivnih mjera.

Iako u potpunosti ne možemo biti zadovoljni, ipak možemo konstatirati da su postignuti zavidni rezultati na tom polju. Osim što je značajno povećan broj korisnika arhivske građe po pitanju ostvarivanja građanskih i ljudskih prava, znatno je povećan i procent iskorištenosti arhivskih fondova i zbirke, koji se kreće blizu 80 %. To je značajnije doprinijelo povjerenju korisnika prema Arhivu, što potvrđuju brojne zahvale samih korisnika, ali i jačanju njegove funkcije, kao nezaobilazne ustanove neophodne demokratizaciji bosanskohercegovačkog društva.

Literatura

Etički kodeks arhivista (1996). Paris: Međunarodno arhivsko vijeće

Fetahagić, H. (2007). Problematika korištenja arhivske građe imovinsko-pravne provenijencije u Arhivu Tuzlanskog kantona. U: *Arhivska praksa*, br. 10., str. 333

Fetahagić, H. (2011). Pristup informacijama kroz arhivsko zakonodavstvo. U: *Glasnik arhiva i Arhivističkog udruženja Bosne i Hercegovine*, br. 41, str. 143

Isić, S. (2010). Informatizacija arhivske djelatnosti u Bosni i Hercegovini. U: *Arhivska praksa*, br. 13, str. 256

Klasinc, P.P. (2010). Neki aspekti do dostupnosti arhivske građe danas. U: *Zbornik radova sa savjetovanja Društva arhivskih radnika Vojvodine, Novi Sad 17-18. 2009.*, str. 289

Pravilnik o sigurnosti podataka (2002). Službeni glasnik Bosne i Hercegovine, br. 39

Semlić Rajh, Z. (2007). Pristup do građe–slobodno zakonodavstvo i propisi. U: *Arhivska praksa*, br. 10, str. 152

Stuazlinger, M. (2010). Jedan arhivski informacijski program za Bosnu i Hercegovinu. U: *Arhivska praksa*, br. 13, str. 260-261

Šabotić, I., Hodžić, N., Isić, S. (2012). *Vodič kroz fondove i zbirke Arhiva Tuzlanskog kantona*. Tuzla, Arhiv Tuzlanskog kantona

Univerzalna deklaracija o arhivima (2010). Paris: Međunarodno arhivsko vijeće

Zakon o arhivskoj djelatnosti Tuzlanskog kantona (2000,2011). Službene novine TK, br. 15, br. 13

Zakon o arhivskoj djelatnosti Unsko-sanskog kantona (1999). Službeni glasnik Unsko-sanskog kantona, br. 6. i dr

Izet ŠABOTIĆ: Arhivska građa u funkciji ostvarivanja građanskih i ljudskih prava: iskustva arhiva tuzlanskog kantona, 127-136

- Zakon o arhivskoj građi i arhivu Bosne i Hercegovine* (2001). Službeni glasnik BiH, br. 16
- Zakon o arhivskoj građi i Arhivu Federacije* (2002). Službene novine Federacije BiH, br. 45
- Zakon o arhivskoj građi i Arhivu RS* (2008). Službeni glasnik RS, br. 119
- Zakon o slobodi pristupa informacijama* (2000). Službeni glasnik Bosne i Hercegovine, br. 49
- Zakon o zaštiti ličnih podataka* (2004). Službeni glasnik Bosne i Hercegovine, br. 32
- Zakon o zaštiti tajnih podataka* (2005). Službeni glasnik Bosne i Hercegovine, br. 54
- Zakon o arhivskoj djelatnosti RS* (2008). Službeni glasnik RS, br.119
- Zakon o arhivskoj građi i Arhivu Bosne i Hercegovine* (2001). Sl. list BiH, br. 16
- Zakon o slobodi pristupa informacijama u Federaciji Bosne i Hercegovine* (2001). Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine, br. 32

SUMMARY

Archive material is an important part of the written cultural heritage of every society, of which preservation of memory of society and community largely depends on. For these reasons, it is necessary in addition to adequate protection, to create good conditions for the use of archival materials in various applications, especially in the segment of the exercise of civil and human rights. Specifically, in this era of globalization and the transition of Bosnian society in addition to professional and scientific needs, archival materials are increasingly used as an important basis for the implementation of a number of democratic processes. In a time of complex social transition process in Bosnia and Herzegovina that was conducted for more than two decades, the archives have become important centres for information, which help strengthen the democratization. The role of the archive is particularly visible in the realization of various civil and human rights. On this front the practice of the Archives of Tuzla Canton is particularly interesting. The segment of using archival materials, especially for the realization of civil and human rights in a time of transition in the Archives of TC significantly gained in intensity. It is largely changed its function and role. The issue of the use of archival material was determined and defined by international law and society's laws, constitutional arrangements, archival legislation and many other regulations, among which the most significant is the Law on Free Access to Information. In addition to the valid legislation, it was necessary to create professional, organizational and technical preconditions for the smooth use of archival materials for these purposes, which was not an easy job. The Archives in this area took a number of actions. That's a significant number of operationally acting funding priority processed and prepared for use. Created significant e-bases contain most operative and most wanted items, we made functional organization of working with customers, customized and determined while using archival materials, and we also created the possibility of using part of the archival materials via email as well as a number of other positive measures. Although we cannot be fully satisfied, however, we can state that we have provided good results in this field. In addition to significantly increased number of users of records regarding the realization of civil and human rights, it has also significantly increased the percentage of utilization of archival fonds and collections, moving it close to 80 percent. This significantly contributes to the trust of beneficiaries to the archives, which is confirmed by numerous acknowledgments by our users themselves, but also to strengthen its function as indispensable institutions necessary democratization of Bosnian society.

Typology: 1.02 Review article

Submitting date: 10.01.2014

Acceptance date: 07.02.2014

